

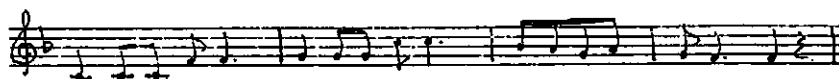
Bárdos Lajos és a népzene

„Népzénénk – vallotta Bárdos Lajos – gazdag.
Gazdag, mint az élet, mert életet fejez ki.” (1)
Mikor és hol találkozott először, illetőleg ismerkedett meg
Bárdos Lajos az élet-gazdag magyar népzénnel?

„Katonakoromban – válaszolta egy ízben egy, a népzénnel való kapcsolatára kíváncsi riporternőnek, *Kerényi Máriának*. 1917 őszén vonultam be budapesti egyes honvédnek. Fogalmunk sem volt arról, mi a műdal... mi a magyar nóta – legkevésbé arról, hogy mi a népdal. Csak évek múlva ébredtem tudatára annak, hogy a sokféle közül miért énekeltük legszívesebben azt, hogy

mekeknek című műve és két zenei vezérrünk közös füzete, a *Magyar népdalok énekeire és zongorára*.” (5)

Irányt meghatározó népdalokat megismerő élményei és Kodály tanításai nyomán látott napvilágot 1929-ben Bárdos Lajos szerkesztésében az első, ifjúságnak készült daloskönyv – Kodály előszavával – *101 magyar népdal* címmel, amely akkortájt több kiadásban és nagy példányszámban terjedt el.

»Látod-e babám, látod-e babám amott azt a nagyhegyet?«

Meg azt, hogy

»Buda- pesti gyerek vagyok, Buda- pesten születtem...«

Csupa fővárosi fiú – mégis, valahogy ösztönösen megérezte, hogy ezek másféle, olyan igazi dallamok.” (2) Majd így folytatta visszaemlékezését Bárdos: „1920-ban kerültem be a Zeneakadémia zeneszerzés tanszakára.” Másutt elmondta azt is, hogy: „Karnagynak készültem, de ehhez akkoriban a zeneszerzés elvégzésén át vezetett az út.” (3) 1921-től *Kodály Zoltán* lett a tanára: „Akkor vált tudatossá bennem... hogy mi is az a magyar népdal. Valami nagyon új, nagyon tiszta, friss levegő. Szívmelengető, vérpezsdítő élmény.” (4) Más helyen, a már érintettekkel kapcsolatban, ezt írta: „Amikor az első világháború viharai után nekiláttunk zenei pályánk megalapozásának, egyik legnagyobb élményünk volt az addig nem ismert népzénnel való megismerkedés. Szent irataink közé tartozott *Bartók Gyer-*

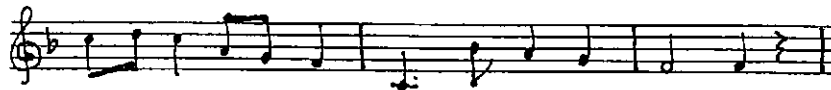
Ezt a gyűjteményt több hasonló követte, köztük és jóval később, az ún. „virágos sorozatban” mások válogatása és két Bárdos által összeállított füzete: a *Százszorszép* – Kodály gyűjtéséből – és a *Gyöngyvirág* című, több gyűjtőtől.

A kilencvenkét dalt tartalmazó *Gyöngyvirágban* Bárdos-gyűjtések is találhatóak, éspedig az 1920-as évek közepéről, a Somogy megyei Balatonkeresztúrról, valamint az 1947-es gyűjtések a Borsod megyei Lénárdarócról, ahol Bárdos ösei éltek.

Ismerünk az említett településeken kívüli Bárdos-gyűjtéseket Pest és Szolnok megyéből, a Hortobágyról, valamint Isaszeg, Szakmár, Karád és Csurgónagymarton községekből is.

A már említett riportból megtudhatjuk azt is, hogy hány népdalt gyűjtött Bárdos: „Nagyon keveset – mondta, majd hozzá-

tette – zeneszerzés, tanítás, zeneelméleti munkák, lapszerkesztés, szervezeti élet, előadó utak és más effélék mellett nem maradt időm a gyűjtőutakra. Csak itt-ott, alkalmilag találkoztam a közvetlen népdalélménnyel. Ezek közül megemlítek egy érdekes mozzanatot. A Balaton mellől Somogyország belsejébe utazva, 1926-ban ismertem meg az arató legények dalát:

»Az eke a földet nem magának szántja...«

Aztán 15 év múlva ismét arra járva, már így hallottuk a dalt:

»A traktor a földet nem magának szántja...« (6)

Bárdos Lajos a Zeneakadémiát elvégezve, 1925-től 1928-ig – amíg vissza nem került oktatónak ugyanoda – a budapesti Attila utcai, a mai Petőfi Gimnáziumban tanított.

Széles körű érdeklődése révén igen jól ismerte az akkori magyar iskolai énekoktatás általános helyzetét.

A tantervek és tankönyvek – az ő szavával – „nem ismerték – vagy nem ismerték el – a magyar népdalt. Tele voltak papírizú tandalokkal”. (7)

Egy meglepő, ma már alig hihető történetet mondott el Bárdos Lajos egyszer – megszívlelendő megjegyzésekkel – az akkori idők énekoktatásáról és népdaltanulásáról *Czigány György* mikrofonja előtt:

„Nem volt egészen könnyű a kedves kollégáknak, a tanítóknak, a tanító néniknek a dolga, mert ezek az énekek nem szerepeltek a tantervben, és nem egy helyen az igazgató, vagy felsőbb hatóság letiltotta:

»Kérem, miket tanít maga? Ezek nincsenek a tantervben.«

Még olyan is volt, hogy fegyelmet kapott a tanító, amiért magyar népdalt vagy klasszikus – *Beethoven*, *Schubert* – dallamot mert tanítani a magyar gyerekeknek,

mert az akkori tankönyvekben nyoma sem volt az ilyesminek.

Egyik legkedvesebb emlékünk volt az a Jászságból kapott levél, amelyet egy tanító bácsi írt, aki már hosszú ideje csupa ilyen jó muzsikát – persze nem tankönyvből – tanított. Így emlékezett vissza: – S egyszer csak jött a híre. »Na, jön a szakfelügyelő bácsi.« Mondja a gyerekeknek: »Baj van,

fiúk, jön a szakfelügyelő úr, mit fogunk csinálni, egyetlen dalt se tanultunk azok-

ból a könyvekből, hanem csak magyar népdalokat.« Föláll hátul egy nagyobb kamasz gyerek: »Ne tessék félni, tanító bácsi, majd mi letagadjuk, hogy magyar népdalt tetszett nekünk tanítani.«

Már alig hisszük el, de bizony így kezdődött! Csak a jónak nem lehet gátat szabni, ahogy a forrás vizét sem lehet beementezni, valahol kitör és gazdagodik, majd hatalmas folyóvá lesz. Így érezték meg a tanítók is, de az ifjúság is, hogy a jó muzsikáért érdemes még fegyelmet is vállalni itt-ott.” (8)

Nem volt könnyű helyzete akkoriban a gimnáziumban tanító ének-zene szakos tanároknak sem.

Gimnáziumi tanári éveire emlékezve Bárdos Lajos ezeket mondta: „A diákokkal mindig jól megértettük egymást. Tankönyvet nem használtunk, mert akkoriban abban csupa tandal volt. Hallás után tanítgattam népdalainkat, kánonokat, egy-egy szépséges műzenei dallamot. Ezekhez fűzve adagoltam óvatosan a kottaismeretet – akkor még nem szolmizáltunk – és a zenei alapelemeket. De tanultam is valamit” (9) – folytatta, és ezzel más irányba fordította a visszaemlékezés menetét.

Az a páratlan Bárdos Lajos-i tevékenység „tűnik elő” további szavai, elbeszélése nyomán, amely egész magatartását és nagyértékű munkásságát – beleértve a népzeneit is – áthatotta, és amely a *docendo discimus*, a tanítva tanulunk jelmondatba sűrithető:

„Az egyik órán az »Érik a ropogós cseresznye« vázlatos elemzésében közösen kísütjük, hogy a második sor ugyanolyan, mint az első, csak öt hanggal feljebb szól.

Élénken jelentkezik az egyik kis diák:

– Na, mi van, Guszti? – kérdem.

– Tanár úr kérem, az nem öt hanggal van feljebb, hanem csak négygyel!

– De Guszti, tudom, hogy te tanulsz hegedülni is, csak tudod, hogy mi az a kvint?

– Azt tudom, de a *d*-nél egy hanggal magasabban van az *é*, kettővel feljebb az *f*.

Itt már megrendültem, láttam, hogy neki van igaza.

–Hárommal magasabban a *g*, és az *á* csak négy hanggal van feljebb.

– Igazad van, Guszti – meg kellett dicsémem az eleven eszű lurkót, aki rápirított egész zenei társadalmunkra, amelyik még ma is hajlandó azt állítani, hogy az *á* öt hanggal van magasabban, mint a *d*.” (10)

A magyar népdalok forma- és dallamvilága – amint az ismert – rendkívül érdekes és izgalmas, igazi „zenei kaland” színhe-lye. Bartók és Kodály mellett Bárdos Lajos volt az, aki a magyar népdalok számtalan szerkezeti rejtelmére, dallami szépségére és ritmikai sajátosságára világított rá.

Közleményeiből, rövidebb-hosszabb tanulmányaiból kitérünk, hogy csodálatos népzenei felfedezésekre tett szert. Az ezekből keletkezett felemelő érzéseit másokkal is meg kívánta osztani. Ezt előadásiban és írásaiban olyan egyéni ízzel, kedvesen csipkelődve tette, hogy egyértelműen kivilágított, illetőleg kiérezhető a *de te fabula narratur*, azaz a „rólad van szó”, a „rólad szól a történet” „figyelmeztetése” is.

Bárdos Lajos arra a kérdésre, hogy mi indította a zeneművek – *Liszt, Chopin, Bartók, Kodály* és mások művei – és a népzene elemzésére, ezt válaszolta:

„Ez is valamilyen alkati adottság, hajlam kérdése. Mindig szerettem a rejtvény-

fejtést, a rend szépségét feltáró matematikát. Ezek bizonyára összefüggenek a zeneelmélet iránti érzékkel. A kisfiú kap egy játéka-utót, egy órán belül már szétszedi: »Mi van benne?« Talán a zeneelméleti böngészés ennek felnőttkori folytatása?!” (11)

Bárdos Lajost a magyar népzene szinte valamennyi alkotóeleme és teljes eszköztára izgatta, érdekelte.

Példamutatóan elemző elme volt. Az elemzésről ezt írta: „Elemezni annyi, mint részekre bontani és úgy tanulmányozni valamely egészet.” (12) Ehhez azonban hozzá kell tennünk következő szavait is: „Ne hagyjuk a szerkezetet... apró darabkákra szétszedve! Rakjuk újból össze, azaz énekeljük el...” (13)

Népzenei elemző tevékenysége teljes mértékben pótolta azt a közvetlen népdal-élménysort, amely nélkül maradandó, illetőleg hosszan tartó népzene-észeretet nem létezik. Bárdos Lajos élete és életműve a legszebb példa arra, hogy miként válhat valaki a tantermekben – kellő ismerettel és érző szívvel – a népzene igaz hívévé, először tanulóként, majd nevelőként.

Az előzőkhöz kapcsolhatóan és a népdalokra utalva igen találóan írta: „Minél több értéket találunk valamiben, annál jobban megszeretjük. Márpedig lényeges az, hogy szeressük, amivel foglalkozunk. És megszeretessük azokkal, akik ránk vannak bízva.” (14)

Egyik tanulmányának a végén, a „gyakorlati tanácsok” fejezetben ez áll: „A felsorolt példák elsősorban azt célozzák, hogy népzeneink gazdagságából még többet ismerjünk meg.” (15)

A mélyebb megismerés – jól tudjuk – a tudás „anyja”: az ismeretek felfrissítése, az ismétlés.

Hadd idézzem fel ezúttal is Bárdos Lajosnak néhány olyan „örök igazságot” feltáró megállapítását a népzene területéről, vagy a népzenehez is illeszthetően, amelyekre mindennapi munkánkban oda kell figyelnünk!

Elsőként vissza kell térnünk a Guszti nevű tanítványával történt esetre, illetőleg az „A” és a nála „öt hanggal magasabban lévő” testvérsor kérdéséhez. Bárdos azt

kérte: „Mondjuk... ezentúl azt, hogy az a második sor egy ötöddel van feljebb, vagy egy kvinttel magasabban, vagy, hogy a kvinten kezdődik.” (16)

Véssük jól emlékezetünkbe a magyar népzenei négytagú giusto-ütemek tőle származó, legjellemzőbb elnevezéseit:

1. a *lépő négyest*, a tánc „legtermészetesebb zenei megfelelőjét”, (17)

2. a *pergő négyest*, amely „a beszédserűséghez áll közel”, (18)

3. a „*madárka*” négyest

4. a *lengyel négyest*, amelyben „két pergő és két lépő” (19) ritmus van,

5. aztán az előbbi két négyes *három* rokon négyesét, a *gyorsmeneti négyest*,

6. a ritkábban előforduló *szökelleli négyest*,

7. a gyakoribb, az *akadozó négyest* (ahogy magamnak nevezem: „a bolhási” négyest),

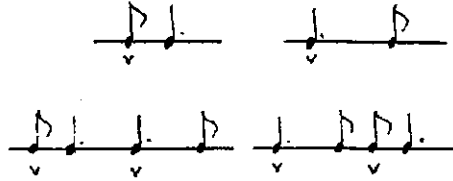

8. és a *záró négyest* (a sorok végén), amely azonos a lengyel négyessel (ahogy én magamnak nevezem: a *lefékező négyest*).

Még a ritmusnál maradva: ne feledjük el, amit Bárdos Lajos az *éles* ritmus

(Kerényi György elnevezése), a *nyújtott* ritmus és a kettő összeházasításából keletkező *lengedező* ritmusok hangsúlyairól megállapított, vagyis hogy azok súlyos kezdetűek és ereszkedő jellegűek!

A szinkópáról, amelyet „összevonásnak” mondott, és amelyről viccesen leírta, hogy „belőle származik a tréfás magyar szó: *szinkópál*”, (20) azt tanította, hogy a középső hang „nem súlyosabb az előtte álló főhangsúlyosnál”, (21) mert a szinkópált hang csak a *mellékhangsúlyt* hozza előbbre.

Bárdos Lajos ráirányította a figyelmünket a magyar népdalok *hangvilágának* (a sorokba rendeződésen kívüli!) elemeire is, amelyeket *dallam-molekuláknak*, *sejteknek* vagy *magoknak* nevezett; az ezekből való „dallamszöveget, zenei építkezést” pedig *organikus munkának*.

A „zenei csodákat” feltáró népzenei organikus munkával való foglalatosságot, ahogy ezt Bárdos oly kiválóan tette, nemcsak a szaktanárokat hozza közelebb a népzenehez, hanem a jó szemű és érzékeny fülű tanulókat is.

Bárdos arra is felhívja a figyelmünket, hogy a szolmizáció kulcsát egyértelműen az előjegyzésekkel adhatjuk meg. Ha például egy *bé* sincs egy adott dalban, de mivel az *f*-hang a *dó*, úgy egy *bé*-t írjunk elő (zárójelben vagy anélkül!), hogy a hangnemrögzítés pontos vagy pontosabb legyen. (Ebből a szempontból elég kaotikus állapotot mutat a magyar népzenei kottakiadás!)

Hasznosnak látszik követni azt a példamutatását is, ahogy a *Gyöngyvirág* című népdalfüzetben a lehető legpontosabb metronómszámokkal látta el az egyes dalokat.

Ne feledjük el Bárdosnak azt a két mondatát sem, amelyek a tempóval kapcsolatban hangzottak el: „Alig lehet valamivel jobban elrontani egy mű hatását, mint helytelen tempóval. A hamis tempó... elejétől végéig forgatja ki a művet a maga valójából.” (22) (És tegyük hozzá: a népdalokat különösképpen!)

Végezetül hadd idézzek még néhány mondatot a *Gyöngyvirág* népdalfüzetből! Az ötödik oldalon ez olvasható: „Kórusainknak legyen mindennapos tápláléka a magyar dallam! Próbákon is, előadásokon is. Ott: megtanítja az énekest zenei anyanyelvére, dallamkultúrát ad minden dalosnak, kifejleszti a kórushangzást, még hangképzést és elméleti ismereteket is taníthatunk rajta. Itt: megadja a magyar alapszint műsorunknak, változatosabbá teszi azt, neveli a hallgatóságot. Az előadást színezza minél többször a váltakozó ének, amire példaképpen javaslatot adunk a 7. és 75. dalnál.” (23)

Végezetül álljon itt még Bárdos Lajos három további megszívlelendő egymondatos üzenete is a zenéről és az éneklésről:

„Az előadó nem hanglemez, és ne is legyen az! Ami él, változik. Élő muzsikáláshoz pedig elkerülhetetlen itt-ott egy kis rögtönzés a pódiumon is.” (24)

„Nem tudom leírni és nem tudom elmagyarázni, hogy miből adódik az az érzés, amikor csak kívülről jön belém a zene, vagy pedig én – magamból – árasztom.”

„Énekelni nem napidíjért, nem fizetésért, csak jókedvvel, csak szívből lehet.” (25)

Várnai Ferenc

Jegyzet

- (1) Elhangzott 1973. december 12-én, a népdalkörvezetők országos tanácskozásán tartott előadásában Budapesten, a Népművelési Intézetben. (Feljegyezte ezen írás szerzője V. F.)
- (2) BÁRDOS Lajos: *Tíz újabb írás*. Zeneműkiadó, Bp. 1974, 270. old.
- (3) 1974-ben Czigány Györgynek adott rádiónyilatkozatából.
- (4) BÁRDOS Lajos: *Tíz újabb írás*, i. m., 271. old.
- (5) BÁRDOS Lajos: *Írások népzeneinkről*. Tankönyvkiadó, Bp. 1988, 120. old.
- (6) BÁRDOS Lajos: *Tíz újabb írás*, i. m., 271–272. old.
- (7) Uo., 274. old.
- (8) 1969-ben Papp Mártának (?) adott rádiónyilatkozatából.
- (9) 1974-ben Czigány Györgynek adott rádiónyilatkozatából.
- (10) Ugyanabból.
- (11) Ugyanabból.
- (12) BÁRDOS Lajos: *Írások népzeneinkről*, i. m., 132. old.
- (13) BÁRDOS Lajos: *Tíz újabb írás*, i. m., 236. old.
- (14) BÁRDOS Lajos: *Írások népzeneinkről*, i. m., 22. old.
- (15) Uo., 84. old.
- (16) Uo., 23. old.
- (17) BÁRDOS Lajos: *Harminc írás*. Zeneműkiadó, Bp. 1969, 9. old.
- (18) Uo., 9. old.
- (19) Uo., 10. old.
- (20) BÁRDOS Lajos: *Írások népzeneinkről*, i. m., 58. old.
- (21) Uo., 57. old.
- (22) Uo., 63. old.
- (23) *Gyöngyvirág*. 92 magyar népdal. Zeneműkiadó, Bp. 1968, 5. old.
- (24) 1974-ben Czigány Györgynek adott rádiónyilatkozatából.
- (25) 1978-ban Juhász Elődnek adott rádiónyilatkozatából a *Találkozás a stúdióban* című műsorban.